

Klaudia Śledzińska

Kryształizacja struktury politycznej parlamentów okresu transformacji w Polsce

---

Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne nr 4, 68-96

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Klaudia Śledzińska
Instytut Socjologii
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
E-mail: k.sledzinska@uksw.edu.pl

KRYSTALIZACJA STRUKTURY POLITYCZNEJ PARLAMENTÓW OKRESU TRANSFORMACJI W POLSCE

Abstrakt: W Polsce, po roku 1989, Sejm i Senat stały się symbolem demokratycznych przemian. Dynamika przeobrażeń struktury reprezentacji politycznej kolejnych parlamentów może wskazywać na powolny proces krystalizacji sceny politycznej. Jednak nie można jednoznacznie przewidzieć dalszego kierunku zmian ze względu na różne nastroje społeczne towarzyszące kolejnym wyborom. Problemem może być też zatarcie wyraźnej granicy podziału sceny politycznej na prawicę, centrum i lewicę spowodowane zarówno czynnikami historycznymi, jak i doraźnym interesem partyjnym. Na potrzeby niniejszego opracowania kolejnym parlamentom – ze względu na różną kolejność kadencji Sejmu i Senatu oraz dla łatwiejszej identyfikacji – zostały przypisane nazwy określające najbardziej charakterystyczne ich dokonania. Kolejno przedstawiona zostanie struktura polityczna parlamentów: *kontraktowego*, *krótkiego*, *konstytucyjnego*, *czterech reform*, *ślędzkiego* i *lustracyjnego*.

Słowa kluczowe: Parlamentaryzm, Sejm, Senat, struktura polityczna, transformacja w Polsce, wybory parlamentarne, partie polityczne, kadencja Sejmu, kadencja Senatu, parlament *kontraktowy*, *krótki*, *konstytucyjny*, *czterech reform*, *ślędczy* i *lustracyjny*.

W państwie demokratycznym ogół społeczeństwa wybiera w głosowaniu swoich przedstawicieli, którzy następnie sprawują władzę ustawodawczą oraz powołują organa władzy wykonawczej i sędziowskiej. Z konstytucyjnej zasady suwerenności narodu – *zasady zasad* i zasady pluralizmu wynika możliwość urzeczywistnienia zaangażowania politycznego w parlamencie na mocy legitymizacji demokratycznej. Polityka w najszerszym rozumieniu to, z jednej strony, roztropna troska o dobro wspólne, a z drugiej, dążenie do zdobycia władzy w państwie. Obydwa te rozumienia nie wykluczają się, ale uzupełniają ze względu na skuteczność działania politycznego. Gwarancją bowiem zabiegania o dobro interesu publicznego jest posiadanie władzy, a konkretnie możliwość stanowienia prawa. Transformacja woli politycznej w wolę prawną dokonuje się w parlamencie (Gulczyński 1998: 115).

Początki parlamentaryzmu w Polsce sięgają wieku XIV. Sejm polski ukształtował się z rady królewskiej, która z czasem utworzyła izbę wyższą – Senat oraz zgromadzeń walnych szlachty, sejmików, na które mógł przybywać każdy uprzywilejowany, by uczestniczyć przy podejmowaniu decyzji w dotyczących go sprawach. Zgodnie z obowiązującą w ówczesnej Europie zasadą: *quod omnes tangit ab omnibus comprobari debet* (co dotyczy wszystkich przez wszystkich powinno być aprobowane). W roku 1493 w Piotrkowie po raz pierwszy z udziałem

posłów sejmików ziemskich obradował Sejm walny, który został uznany za ważny fakt historyczny, dający początek dziejom parlamentu w Polsce. Kolejne wieki historii Polski przyniosły chaos polityczny, doświadczenia wojen, rozbiorów, utraty państwowości. Krótką, względną stabilizację systemu parlamentarnego uzyskała II Rzeczpospolita w latach 1919-1939. Ten okres w historii mógłby stanowić istotne odniesienie dla odszukiwania wzorców zachowań parlamentarnych, chociaż pamiętać należy również o licznych dysonansach i konfliktach, jakie miały miejsce w sejmach II Rzeczypospolitej (Bardach 1997).

W latach 1945-1989, czyli w latach komunizmu – totalitaryzmu parlament w Polsce był podporządkowany dyktaturze partii, nie był wolny w swej działalności i nie spełniał swej podstawowej roli. Był jako organ reprezentacji politycznej ciałem sztucznym, zależnym od interesów partykularnych. Partyjni i bezpartyjni posłowie byli mianowani przez partię, a wskutek braku konkurencyjnej listy nie byli nawet wybierani, a tylko akceptowani przez głosujących (Arendt 2003: 331). Parlament w rzeczywistości *kierowniczej roli partii* spełniał rolę fasady ozdabiającej budowlę wzniesioną na niedemokratycznych zasadach. Jednak istniał i jako taki mógł, po zreformowaniu, stać się podstawą systemu demokratycznego i zmienić swoją bierną dotąd rolę w aktywny udział w procesie transformacji (Wiatr 2003: 99). Po przejściu szeregu ewolucyjnych zmian, za początek których należy uznać rok 1980 i powstanie *Solidarności* oraz wybory w 1989 r., ostatecznie Rzeczpospolita Polska ukonstytuowała się jako demokratyczne państwo prawa, z dwuizbowym parlamentem (Sejm i Senat) i z urzędem prezydenta. Kolejne sejmy doby transformacji pokazują polską drogę do demokracji, przedstawiają główne osie konfliktów obecnych na scenie politycznej kraju i jednocześnie są symbolem wielopłaszczyznowych przemian demokracji w III RP (Jeziński 2004: 165).

Przejście od tzw. demokracji ludowej do demokracji bez przymiotnika, rozumiane jako transformacja, zmiana, dokonało się na dwóch zasadniczych poziomach. Pierwszy poziom – instytucjonalny – obejmował problematykę procesów reformy systemu politycznego i ekonomicznego, przeobrażeń strukturalnych, a także kwestię głębokości, zasięgu, tempa i sposobu realizacji zmian. Na drugim poziomie – społecznym – przejście do demokracji dotyczyło natomiast procesów przeobrażeń społecznych, mentalnościowych i psychologicznych, uruchomionych przez zmiany instytucjonalne. Dotyczyły one zarówno rządzących, czyli elity politycznej, jak i rządzonych, a więc obywateli. Obie strony zmuszone były do zaadaptowania nowych wartości politycznych oraz funkcjonowania w zmieniających się warunkach polityczno-ekonomicznych (Dobek-Ostrowska 1998: 12). Transformacja więc to proces długotrwały, wymagający nie tylko wprowadzania nowych ustaw, lecz także zmiany świadomości i nawyków obywateli (Wallas 2004: 40), również ze względu na kontakt z inną kulturą stanowiącą wzór pożądaných standardów, które z kolei mogą być ważnym regulatorem i elementem trwającej wiele lat zmiany społecznej (Miluska 2004: 28).

Procesy modernizacji państw reżimów socjalistycznych w przypadku przejścia do demokracji miały więc obok koniecznej reformy gospodarczej przede wszystkim charakter ściśle polityczny – instytucjonalny i konstytucyjny, tj. dotyczyły formy władzy i prawnego aspektu relacji między państwem a społeczeństwem. Według Clausa Offe wymagało to określenia trzech poziomów decyzyjnych. Na poziomie podstawowym musiała być podjęta decyzja, kogo oznacza słowo *my*, czyli decyzja dotycząca tożsamości, obywatelstwa oraz terytorialnych, społecznych i kulturalnych granic państwa narodowego – m.in. jako podstawa realizacji *zasady zasad*. Na poziomie drugim musiał zostać ustanowione zasady, procedury i prawa, które składają się łącznie na konstytucję, czyli instytucjonalne ramy ustroju. Na poziomie trzecim zachodziły

procesy i były podejmowane decyzje dotyczące stopnia partycypacji zarówno we władzy politycznej, jak i zasobach ekonomicznych (Offe 1999: 38-39).

Uchwalenie nowej Konstytucji RP uznane zostało za formalne zakończenie etapu instytucjonalnego transformacji ustrojowej. Chociaż termin zakończenia procesu transformacji jest dla wielu autorów dyskusyjny. Jadwiga Staniszkis uznaje, że pierwsza faza transformacji – postkomunizm – skończyła się dopiero w 1999 r. i wiązała się między innymi z pokoleniową wymianą elit (Staniszkis 2001). Niewątpliwie jednak można już mówić o zakończeniu pewnego procesu, którego cele, zarysowane w postanowieniach Okrągłego Stołu, najpełniej zostały przedstawione w *exposé* premiera Tadeusza Mazowieckiego, wygłoszonym w Sejmie 12 września 1989 r. Do najistotniejszych zadań zaliczono wtedy oprócz ustanowienia nowej konstytucji m.in.: stworzenie suwerennego, demokratycznego, praworządnego, neutralnego ideologicznie i światopoglądowo państwa; otwarcie na Europę i świat; odbudowę zaufania obywateli do państwa oraz dokonanie zmian w gospodarce. Na reformę polityczną złożyły się m.in. dwa ważne posunięcia: wprowadzenie konstytucyjnych gwarancji praw obywatelskich oraz odpowiedzialność władz państwowych egzekwowana w ramach procedur kontroli i równowagi. Struktury społeczne i polityczne jako efekt działań ludzkich w warunkach wolności, krystalizują się, utrwalają, kumulują w złożonym procesie morfogenezy. W odróżnieniu od utrwalonych demokracji zachodnich w państwach antydemokratycznej dyktatury nie było czasu na powolne dojrzewanie, zbieranie doświadczeń i wiedzy na drodze ewolucyjnego kształtowania narodu, tworzenia konstytucji oraz polityki alokacji i dystrybucji, a co za tym idzie, na szybką stabilizację całego systemu (Offe 1999: 41).

We wszystkich teoriach, zasadnicze kryterium demokracji stanowią wolne wybory. Takie rozwiązania ustrojowe, jak prawo wyborcze i pokrewne mu prawo o partiach politycznych należą do podstawowych zagadnień określających efektywność demokracji jako ustroju, w którym o jakości elity politycznej decyduje przede wszystkim skuteczność reprezentantów przenoszących rezultaty dyskusji publicznych do ośrodków mających realny wpływ na życie społeczne (Matyja 2004: 12). Wpływ prawa wyborczego na legitymizację demokratycznej władzy wydaje się być oczywisty, ma ono bowiem udział w zapewnieniu reprezentatywności i odpowiedzialności rządzących. Właśnie w prawie wyborczym określa się m.in. sposób przekładania głosów na mandaty, rolę partii politycznych w reprezentowaniu wyborców, możliwość nagradzania i karania konkretnego polityka (Wolek 2004: 51). Pierwsze lata polskiej transformacji systemowej wyraźnie charakteryzowało dostosowywanie ordynacji wyborczych do aktualnie istniejącej struktury partyjnej i rywalizacji politycznej. Nietrwałość rozwiązań instytucjonalnych, spowodowana m.in. zmiennością sceny politycznej bywa wymieniana wśród zagrożeń politycznych dla procesu demokratyzacji (Wiszniowski 1998: 90).

Od 1989 r. w Polsce obowiązywało kilkanaście ordynacji wyborczych (łącznie dla wyborów parlamentarnych, prezydenckich i samorządowych). Przeważnie miały one charakter jednorazowy, tj. służyły przeprowadzeniu konkretnych wyborów, następne zaś odbywały się już na podstawie kolejnej ordynacji (Chmaj, Skrzydło 2005: 9). Prawo wyborcze nie jest bowiem, jak zauważa Rafał Matyja, prostym mechanizmem, który działa tak samo bez względu na kulturę polityczną społeczeństwa, jego interesy, czy zachodzące w nim procesy historyczne. W warunkach przejścia od komunizmu do systemu demokratycznego w Polsce, prawo wyborcze przyjęło nowe funkcje polityczne, nieznanne w państwach o skonsolidowanych demokracjach (Matyja 2004: 38).

W doktrynie prawa konstytucyjnego wskazuje się na cztery podstawowe funkcje samych wyborów: kreacyjną, polityczno-programową, integracyjną i legitymizującą. Funkcja kreacyjna polega na kształtowaniu składu personalnego poszczególnych organów zbiorowych. Wyborcy wyrażają akceptację dla przedstawionych im w czasie kampanii wyborczej propozycji personalnych i politycznych. Funkcja polityczno-programowa polega na wyrażeniu przez wyborców poparcia dla określonego programu politycznego. Funkcja integracyjna służy do zespolenia określonego podmiotu władzy suwerennej (narodu) poprzez określenie zasad i procesów służących kształtowaniu i wyrażaniu jego woli. Funkcja legitymizująca służy uprawomocnieniu władzy sprawowanej przez dany podmiot zbiorowy (Chmaj, Skrzydło 2005: 14). Natomiast odnośnie prawa wyborczego przyjmuje się przedmiotowe i podmiotowe rozumienie tego pojęcia. W znaczeniu przedmiotowym jest to ogół norm prawnych regulujących sposób (tryb) przeprowadzania wyborów do poszczególnych organów. Są to więc odpowiednie przepisy Konstytucji RP, ordynacje wyborcze oraz wydane do nich akty wykonawcze. Natomiast prawo wyborcze w znaczeniu podmiotowym jest to ogół obywatelskich uprawnień wyborczych, a więc prawo do brania udziału w wyborach. Chodzi tu zarówno o czynne prawo wyborcze – oddanie głosu na rzecz jakiegoś podmiotu, jak i o bierne prawo wyborcze – kandydowanie do określonego organu (99).

W Polsce, po roku 1989 i latach moralnej erozji życia politycznego i społecznego, sejm i senat stały się symbolem demokratycznych przemian i nadziei na zbudowanie demokratycznego państwa prawnego wraz z aparatem administracyjnym, nowymi proobywatelskimi instytucjami, a także z nową jakością życia publicznego opartą na charyzmatycznych przywódcach, autorytetach moralnych. Były także symbolem perspektywy stworzenia warunków dla wzrostu zaangażowania społecznego i standardu życia obywateli. Jednak ostatnie lata pokazały, że wraz ze spadkiem pozytywnych ocen prac parlamentów kolejnych kadencji (diagram 1.) Dawne nadzieje pokładane w tej instytucji ustąpiły miejsca apatii i zniechęceniu, które m.in. może wynikać ze znużenia toczącymi się na oczach opinii publicznej, niejasnymi sporami politycznymi, niewyraźnymi propozycjami identyfikacji politycznej oraz różnymi formami, wciąż nagłaśnianych zachowań o znamionach korupcyjnych konkretnych parlamentarzystów. Dynamika przeobrażeń struktury reprezentacji politycznej kolejnych parlamentów może wskazywać na powolny proces krystalizacji sceny politycznej. Jednak nie można jednoznacznie przewidzieć dalszego kierunku zmian ze względu na różne nastroje społeczne towarzyszące kolejnym wyborom. Problemem może być też zatarcie wyraźnej granicy podziału sceny politycznej na prawicę, centrum i lewicę spowodowane zarówno czynnikami historycznymi, jak i doraźnym interesem partyjnym. Skład kolejnych parlamentów świadczyć może o powolnym kształtowaniu się doświadczonego zespołu parlamentarzystów. w każdej kadencji pojawiała się duża grupa nowych deputowanych, co było wynikiem znacznej płynności i malej stabilności partii politycznych (Wiatr 2003: 120). Stopniowo, do III kadencji sejmu, udział nowych posłów wśród parlamentarzystów malał. Od 2001 roku mamy do czynienia z powolnym wzrostem, ale trudno prognozować, czy tendencja ta się utrzyma (diagram 2). Polityczny skład senatu wskazuje na znaczną deformację podziału mandatów na korzyść najsilniejszego ugrupowania, bowiem w porównaniu z wyborami do sejmu katalog zasad wyborczych jest skromniejszy, nie zawiera zasad równości i proporcjonalności. Jedynie w senacie II kadencji (1990-1993) skład był zbliżony do układu proporcjonalnego. W pozostałych kadencjach absolutną większość miało w senacie jedno ugrupowanie. wyraźnie większa dynamika sejmu, w stosunku do bardziej statycznego politycznie senatu, wynikać może z faktu, że druga

izba ma znacznie ograniczone kompetencje, a jej struktura i organizacja prac w dużej mierze uzależniona jest od struktury i organizacji pierwszej izby.

Znaczący wpływ na formowanie się polskiej warstwy polityków miały specyficzne cechy przejścia od systemu komunistycznego do demokratycznego. W sferze politycznej niewątpliwie najważniejszym zjawiskiem całego okresu początkowego było przekształcenie partii komunistycznej w socjaldemokratyczną i jej wejście do nowego systemu demokratycznego. Drugą najbardziej charakterystyczną cechą było wystąpienie na scenie politycznej związku zawodowego. Związek miał od samego początku formalne i nieformalne porozumienie z grupami opozycyjnymi, które uformowały się jeszcze w starym reżimie i odegrały wielką polityczną rolę w propagowaniu idei demokracji parlamentarnej (Wesołowski 2004: 21). Partie polityczne spotykane w różnych odmianach i na różnych etapach kształtowania się ładu demokratycznego różnią się w swoich postaciach i wzajemnych układach powiązań, co często wynika z niejednakowego przebiegu procesu ich instytucjonalizacji. Proces ten nie jest w praktyce nigdy dokonany – partie będące już instytucjami podlegają nadal ewolucji, która jest związana ze zmianami ich społecznych i politycznych środowisk. Natura kolejnych przeobrażeń jest związana z logiką wcześniejszych procesów rozwojowych partii. Dlatego należy przyjąć, że tak jak partie są kluczem do rozumienia demokracji, tak kluczem do zrozumienia partii są procesy ich instytucjonalizacji i identyfikacji (Nalewajko 1997: 41-43).

Początkowo, po roku 1989, obiektem identyfikacji liderów partii politycznych były ogólne wartości i postawy wobec systemu jednopartyjnego. Ostatecznie funkcję identyfikacyjną częściowo pełniła sama partia, konkretne pozycje w jej wewnętrznej hierarchii władzy niż idee czy konkretne cele. Jednak ideologie partyjne nabierają odmiennego znaczenia, gdy są rozpatrywane w perspektywie działalności zewnętrznej i w aspekcie wewnętrznego funkcjonowania partii. Programy jasno sformułowane i jednoznaczne, spójne, pozwalają wyborcom lepiej zidentyfikować ich autora i odróżnić go od innych. Przyciągają uwagę i ułatwiają decyzję o udzieleniu lub o odmowie poparcia w wyborach. Programy niejednoznaczne i niespójne – trudniej jest odrzucić. Łatwiej natomiast znaleźć w nich cel mogący służyć za obiekt identyfikacji. Jednocześnie nieczytelna ideologia jest pomocna przy zawieraniu wyborczych sojuszy, budowaniu rządowych koalicji i samym rządzeniu, zwiększa więc szanse partii na scenie politycznej. Z drugiej strony, uzgodniona i wewnętrznie niesprzeczna ideologia partyjna integruje członków partii i jej elity, bywa także podstawą wewnętrznej więzi sprzyjającej współpracy, łagodzeniu konfliktów, sprawnemu decydowaniu i skuteczności w rywalizacji zewnętrznej (12). Sytuacja na polskiej scenie politycznej w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych była odbiciem podziałów pojawiających się między partyjnymi elitami w sytuacji wielu możliwości decyzyjnych. Był to zarazem efekt szybkiej instytucjonalizacji partii w warunkach niepewności. Ich ideologiczne nieuformowanie, cecha typowa dla słabych instytucji, wydaje się charakterystyczne dla polskich procesów demokratyzacji. Jednocześnie słabości i niedostatki w tej dziedzinie partie zaczęły rekompensować m.in. budując silne struktury organizacyjne (64-65).

Christopher Lasch zauważa, że wzrastający izolacjonizm elit oznacza między innymi, iż ideologie polityczne tracą związek z troskami zwykłych obywateli. Ponieważ debata polityczna jest zazwyczaj ograniczona do klas mówiących, staje się ona coraz bardziej zamknięta i konwencjonalna. Idee krążą w postaci hasel oraz odruchów warunkowych. Stara dysputa między lewicą a prawicą wyczerpała zdolność wyjaśniania stanowisk i dostarczania rzetelnej mapy rzeczywistości. W niektórych kręgach sama idea rzeczywistości została zakwestionowana, być może dlatego, że klasy mówiące zamieszkują sztuczny świat, w którym rzeczywistość została

zastąpiona przez jej symulację. Prawicowe i lewicowe ideologie zamiast zająć się procesami społeczno-politycznymi, które mogą prowadzić do zakwestionowania konwencjonalnych mądrości, preferują wymianę oskarżeń o faszyzm i socjalizm. Dzieje się tak pomimo oczywistego faktu, że ani faszyzm, ani socjalizm nie reprezentują przyszłości. Zniekształcony jest ideologiczny ogląd przeszłości oraz tego, co ma nadejść (Lasch 1997: 83). Z czasem, w miarę rozwoju partii, ideologie tracą wiele ze swojego pierwotnego znaczenia. Coraz częściej partie odwołują się do własnych dokonań, sukcesów swoich przywódców i porażek przeciwników, a rzadziej do założeń i wartości, które legły u podstaw ich organizacji. Także liderzy partyjni bardziej identyfikują się z poszczególnymi pozycjami i rolami w partii niż z jej dalekosiężnymi celami (Nalewajko 1997: 39). Może to wynikać, zdaniem Mirosława Karwata, z faktu, że żyjemy w stanie ideologicznego zamieszania, w którym przeplatają się niedokończone i nieprzesądzone przewartościowania ideowe, rozliczenia historyczne, tendencje do kulturowej (a więc i ideologicznej) homogenizacji oraz stereotypy zmierzchu ideologii. W tych warunkach wygodny i popularny staje się jeszcze inny typowo zastępczy i wykrętny sposób określania własnej lub cudzej tożsamości. Jest to blankietowe pojmowanie tożsamości – i odpowiednio blankietowe poczucie tożsamości i samookreślenie. Blankietowe, gdyż oparte na podobieństwie do przepisów blankietowych i uznaniowych, do urzędowego formularza z gotowymi informacjami i kilkoma miejscami do niemal dowolnego wypełnienia. Blankietowe samookreślenie i blankietowe wizytówki partii zapewniają nie tylko bezpieczny kamuflaż dla własnej mętności i chwiejności. To również poręczne narzędzie oddziaływania na otoczenie. Przez treściowo niejasne, niewyraźne, ale zarazem emocjonalne komunikaty odwraca się uwagę od konieczności porządnego zdefiniowania swego celu (Karwat 2007: 124).

Podsumowując, można przypomnieć, wyróżnione przez Włodzimierza Wesołowskiego, pewne cechy charakterystyczne dla polskiego systemu partyjno-parlamentarno-rządowego czasu transformacji: 1) partie powstawały i znikaly, łączyły się i rozdzielały, tworzyły koalicje i wychodziły z koalicji, odnawiająca się ciągle fragmentaryzacja ugrupowań nie sprzyjała zamysłowi nad długofalową polityką dla całego państwa; 2) płynny, niepełny i najczęściej hasłowy charakter programów poszczególnych partii; 3) duża płynność składu sejmów, w których udział nowicjuszy każdorazowo przewyższał 50%; 4) pogarszała się jakość stanowionego w Polsce prawa, głównie ze względu na trudną do osiągnięcia w polskim Sejmie, spójną wewnątrznie i noszącą znamiona trwałości, legislację (m.in. z powodu nie najlepszej strukturalizacji sceny politycznej i niedostatków wizji programowych); 5) mało stabilne, a nawet mniejszościowe ze względu na nietrwałość układów koalicyjnych, rządy; 6) podlegające stałej intensyfikacji nieformalne powiązania między sferą polityki a sferą biznesu; 7) wysoki stopień personalizacji polityki ze względu na niedojrzałość struktur partyjnych i autorytarny styl dominowania przywódcy, a także wąski krąg osób wypowiadających się w imieniu partii (Wesołowski 2004: 28-33).

Na potrzeby niniejszego opracowania kolejnym parlamentom – ze względu na różną kolejność kadencji Sejmu i Senatu oraz dla łatwiejszej identyfikacji – zostały przypisane nazwy określające najbardziej charakterystyczne ich dokonania. Kolejno zaprezentowane zostaną parlamenty: *kontraktony*, *krótki*, *konstytucyjny*, *czterech reform*, *śledczy* i *lustracyjny*.

PARLAMENT *KONTRAKTOWY* 1989-1991**Sejm X kadencji i Senat I kadencji****Początek kadencji: 4 lipca 1989 r. – koniec kadencji: 24 listopada 1991 r.**

Za początek demokracji parlamentarnej w Polsce okresu transformacji uznaje się wybory z roku 1991, jednak istotne instytucjonalne podstawy ładu politycznego powstawały również w latach 1989-1991 i zostały ukształtowane pod znaczącym wpływem postkomunistów w czasie IX i X kadencji Sejmu PRL. 4 i 18 czerwca 1989 r. odbyły się nierywalizacyjne wybory parlamentarne. Wyloniony w nich parlament (Sejm X kadencji i Senat I kadencji) – nazwany został *kontraktowym*, od ustaleń kontraktu zawartego w czasie obrad Okrągłego Stołu. Ordynacje wyborcze do Sejmu i Senatu w kształcie wynegocjowanym przy Okrągłym Stole zostały uchwalone 7 kwietnia 1989 r. (Dz. U. Nr 19, poz. 102 i 103), wyłącznie na potrzeby jednej elekcji. Celem działań podjętych w roku 1989 było zwiększenie legitymizacji systemu poprzez kontrolowane dopuszczenie do działalności publicznej środowisk opozycyjnych. Projektowane rozwiązania nie brały pod uwagę stworzenia podstaw dla pełnej demokracji parlamentarnej, a jedynie wydłużenie okresu przejściowego o kilka lat (Matyja 2004: 18). W 1989 r. najistotniejszym elementem było określenie udziału mandatów dotychczasowej władzy i opozycji wskutek zawartego kontraktu. Dzięki ustaleniom Okrągłego Stołu opozycja uzyskała 35% miejsc w Sejmie dla wolnych wyborów i gwarancję całkowicie wolnych wyborów do Senatu. 60% mandatów w Sejmie miało przypaść koalicji Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL) i Stronnictwa Demokratycznego (SD), a 5% Stowarzyszeniu Pax, Polskiemu Związkowi Katolicko-Społecznemu (PZKS) i Unii Chrześcijańsko-Społecznej (Wawrzyniak 1997: 311).

Kampania wyborcza, charakteryzująca się niespotykaną dotąd dynamiką, przebiegała w atmosferze pełnej niepokoju ze względu na podejmowane przez władze próby dyskredytacji kandydatów opozycji do parlamentu. W tym celu wykorzystywano kontrolowane przez PZPR media publiczne (Kofman, Roszkowski 1999: 79), m.in. ograniczając dostęp do nich stronie opozycyjnej. Na przełomie maja i czerwca wznowiono wydawanie „Tygodnika Solidarność”, ale najistotniejsze znaczenie dla prasowej akcji propagandowej *Solidarności* miało ukazanie się 8 maja 1989 r. pierwszego numeru „Gazety Wyborczej”. Także w tych pismach częste były ingerencje cenzury (Dudek 2005: 290). Jednak mimo tych ograniczeń Komitet Obywatelski przeprowadził niezwykle, jak na owe warunki, sprawną kampanię wyborczą. Frekwencja wyborcza wyniosła 62,7%, co uznano za zaskakująco niski poziom. Tak wysoka (jak się wówczas wydawało) absencja określała stan głębokiej apatii społeczeństwa, a jednocześnie dowodziła, jak wielu fałszerstw wyborczych dokonywano w minionych latach. Wyniki wyborów stanowiły sukces strony opozycyjnej i druzgoczącą porażkę koalicji rządzącej (Dudek 2004: 56). Do Sejmu opozycja wprowadziła 161 posłów, czyli maksymalną dopuszczalną liczbę, określoną w kontrakcie zawartym przy Okrągłym Stole. W wyniku wyborów czerwcowych ukonstytuowało się siedem klubów poselskich: sześć strony koalicyjno-rządowej i jeden – Obywatelski Klub Parlamentarny – strony opozycyjnej. Istotne znaczenie dla warunków rywalizacji politycznej i selekcji miała wstępna faza instytucjonalizacji partii politycznych, chociaż różne środowiska prezentowały odmienne strategie podejścia do tego zjawiska: solidarnościowe elity stawiały na *Solidarność*, a nie na partie polityczne, natomiast elity postkomunistyczne stawiały na partie (Grabowska 2003: 173). Diagramy 4. i 5. przedstawiają procentowy podział miejsc w Sejmie X kadencji na podstawie

wyników wyborów oraz w Senacie I kadencji, według danych na koniec kadencji. Nie uwzględniono danych na koniec kadencji Sejmu ze względu na jej skrócenie i znaczną fragmentaryzację polityczną – charakter tych przeobrażeń zostanie zasygnalizowany w dalszej części rozważań.

Obie izby parlamentu: Sejm X kadencji i Senat I kadencji zainauguowały swoje prace w dniu 4 lipca 1989 r. Marszałkiem Sejmu został Mikołaj Kozakiewicz (ZSL), natomiast Senat – Andrzej Stelmachowski (OKP). Początkowo klimat porozumienia, przeniesiony do kontraktowego Sejmu z obrad Okrągłego Stołu, stanowił wyjątkową cechę pierwszego parlamentu okresu demokratycznej transformacji. Mimo tego nie wykorzystano szansy, jaką dawał klimat współpracy, do uchwalenia nowej konstytucji. Powołano wprawdzie Komisję Konstytucyjną Zgromadzenia Narodowego, która przygotowała projekt konstytucji, ale nie zdecydowano się na jego przyjęcie ze względu na rosnącą presję, by Sejm kontraktowy skrócił swoją kadencję i nie uchwalał ustawy zasadniczej, ze względu na niewystarczającą legitymację demokratyczną. Jednocześnie sytuacja PZPR w Sejmie była coraz trudniejsza. Poza dwoma zwycięstwami w sprawach personalnych (głosowanie w sprawie prezydenta i premiera) partia przegrała wszystkie kolejne głosowania. W toku rokowań kluby ZSL i SD zawarły koalicję z OKP, tworząc tym samym nową większość sejmową. Premierem został Tadeusz Mazowiecki, który bez trudu sformował rząd z przedstawicieli czterech największych klubów sejmowych OKP, PZPR, ZSL, SD (Leszczyńska 2005: 43).

Skład polityczny Sejmu uległ zmianie w wyniku dekompozycji dwóch największych klubów parlamentarnych. W styczniu 1990 r. PZPR rozwiązała się, a jej posłowie podzielili się na dwa kluby: Parlamentarny Klub Lewicy Demokratycznej (116 posłów) i Klub Unii Socjaldemokratycznej RP (30 posłów), część posłów dawnej PZPR przyjęło status posłów niezależnych lub utworzyło małe koła. Z kolei w tym samym roku – w wyniku rywalizacji w wyborach prezydenckich między Lechem Wałęsą a Tadeuszem Mazowieckim – nastąpił rozłam w OKP: powstała Unia Demokratyczna, Porozumienie Centrum oraz wiele mniejszych ugrupowań o charakterze chrześcijańsko-demokratycznym. Do mniej wyraźnych rozłamów dochodziło w pozostałych klubach i kołach. Najsilniejsze nastąpiły wśród ludowców (Polskie Stronnictwo Ludowe zastąpiło ZSL), chociaż udało im się zachować podstawowy trzon swego klubu. Obok PSL powstały mniejsze grupy posłów i senatorów ludowych o różnych korzeniach politycznych. Zejście ze sceny partii monopolistycznej (PZPR) pozwoliło na realizację zasady wielopartyjności, zakładającej nieskrępowaną konkurencyjność polityczną. Pod koniec kadencji Sejm i (w mniejszym stopniu) Senat uległy znacznej fragmentaryzacji politycznej; rosnącą tendencję w tym zakresie można uznać za trwałą cechę parlamentaryzmu polskiego pierwszych lat transformacji. Skrócenie kadencji nastąpiło wiosną 1991 r. Nieoczekiwane przyspieszenie tempa zmian politycznych w innych państwach Europy Środkowej odsłoniło anachroniczność kontraktu z 1989 r. i bezzasadność jego dalszego podtrzymywania (Wiatr 2003: 102).

PARLAMENT *KRÓTKI* 1991-1993

Sejm I kadencji i Senat II kadencji

Początek kadencji: 25 listopada 1991 r. – koniec kadencji: 13 października 1993 r.

27 października 1991 r. odbyły się pierwsze wybory rywalizacyjne według nowej ordynacji wyborczej (Dz. U. Nr 59, poz. 252 i Nr 54, poz. 224). Zastosowanie skrajnie proporcjonalnej

metody Hare'a-Niemeyera spowodowało, że w parlamencie znalazło się dużo różnych partii i ugrupowań. Kraj podzielono na 37 okręgów wyborczych – od 2- do 17-mandatowych. W wyborach parlamentarnych udział wzięło 85 komitetów wyborczych reprezentujących 111 ugrupowań, mandaty uzyskali kandydaci zgłoszeni na 29 listach, przy czym siedem list uzyskało po jednym mandacie. Najsilniejsze okazały się listy Unii Demokratycznej (62 mandaty) i Sojuszu Lewicy Demokratycznej (60 mandatów). W Sejmie I kadencji obecne były aż 24 ugrupowania. Frekwencja wyborcza wyniosła jedynie 43,2 % i niewątpliwie była porażką młodej demokracji, jak też całej klasy politycznej. Wolne wybory parlamentarne wprawdzie zakończyły ostatecznie proces wychodzenia z PRL, ale ze względu na znaczne rozdrobnienie frakcji parlamentarnych okazały się czynnikiem opóźniającym czas dochodzenia do III Rzeczypospolitej. Wyjątkową fragmentaryzację Sejmu i Senatu przedstawiają diagramy 6. i 7. Parlament ten (Sejm I kadencji i Senat II kadencji), umownie nazwany został *krótkim*, ponieważ jego kadencja trwała niemal dwukrotnie krócej niż powinna trwać: funkcjonował w latach 1991-1993. Marszałkiem Sejmu został Wiesław Chrzanowski (ZChN), natomiast Senatu – August Chelkowski (NSZZ *Solidarność*).

Przemiany polityczne w Polsce, choć przebiegały w sposób ewolucyjny, to jednak charakteryzowały się *rewolucyjnym* dynamizmem i nieobliczalnością. Problemem było stworzenie trwałej i silnej infrastruktury życia politycznego. Jedyną masową organizacją, jaką był związek zawodowy *Solidarność*, nie była dostosowana do pełnienia funkcji politycznych. Komitety Obywatelskie i Obywatelski Klub Parlamentarny ze względu na wewnętrzne sprzeczności i konflikty nie podolały zadaniu jednoczenia wszystkich środowisk dawnej opozycji antykomunistycznej (Dudek 2004). Niezwykle liberalna ustawa o partiach politycznych (podpis 15 osób i prawo prowadzenia działalności gospodarczej poprzez udziały w spółkach i spółdzielniach) umożliwiała powstawanie ogromnej liczby zupełnie niepoważnych ugrupowań politycznych i wykorzystywanie tej formuły do prowadzenia interesów niemających nic wspólnego z rywalizacją polityczną. Drobne partie pozbawione były podstaw organizacyjnych i wyrazistego programu. W tej sytuacji na skuteczności zyskiwały partie wywodzące się z systemu komunistycznego (Holzer, Fiszer 1996: 13). Powstały ramy niesprzyjające instytucjonalizacji i stabilizacji systemu partyjnego, a zarazem podtrzymujące uprzywilejowaną pozycję dawnego systemu. Jednocześnie paradoksalnie okazało się, że Sejm wybrany niedemokratycznie, na podstawie kontraktu Okrągłego Stołu, w opinii społecznej postrzegany był znacznie lepiej niż Sejm wybrany w demokratycznych wyborach, głównie ze względu na kłótniwość, osobiste ataki wzajemne posłów i senatorów, słabą frekwencję parlamentarzystów w czasie obrad oraz niewielką skuteczność działań parlamentu. Jak zauważa Jan Wawrzyniak, społeczeństwo oczekiwało współdziałania głównych sił politycznych dla naprawy państwa, gospodarki i kultury. Tymczasem, o ile Sejm *kontraktowy* potrafił elementy współdziałania wykorzystać z pożytkiem dla założonych celów przeobrażeń ustrojowych, o tyle Sejm *krótki* niejako demonstracyjnie podkreślał istniejące podziały, rzadko tylko dochodząc do wspólnych ustaleń w najważniejszych sprawach. Rozdrobnienie sceny politycznej i brak porozumienia było ceną, jaką płaciła młoda, niedoświadczona demokracja (Wawrzyniak 1997: 353). Warto wspomnieć, że na skutek rozdrobnienia z dużymi trudnościami udało się wyłonić dwa rządy, z których pierwszy (rząd premiera Jana Olszewskiego) poparcie w Sejmie zbudował na koalicji pięciu ugrupowań; drugi rząd (premier Hanny Suchockiej) tworzyła koalicja siedmiu ugrupowań, a w Sejmie ostatecznie rząd ten uzyskał poparcie aż dziesięciu. Niemniej mimo tak dużej liczby popierających go ugrupowań, był gabinetem mniejszościowym. W międzyczasie próbowano też powołać rząd

premiera Waldemara Pawłaka, co nie udało się wskutek braku porozumienia politycznego (Leszczyńska 2005: 56).

Plon legislacyjny omawianego parlamentu był niezwykle skromny, głównie ze względu na nagłe przerwanie kadencji, co spowodowało zaburzenie ciągłości prac nad wieloma projektami ustaw znajdującymi się w rozmaitych fazach postępowania legislacyjnego. Udało się jednak uchwalić 17 października 1992 r. Ustawę Konstytucyjną o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym, zwaną potocznie *Małą Konstytucją*. W tak rozdrobnionym parlamencie niemożliwe było uchwalenie nowej konstytucji, a jednocześnie istniało przekonanie wśród parlamentarzystów, wzmacnione doświadczeniem kryzysu w stosunkach między prezydentem a rządem w pierwszej połowie 1992 r., o konieczności sprecyzowania zasad funkcjonowania najwyższych władz państwowych. W *Małej Konstytucji* między innymi ograniczono prawo prezydenta do rozwiązywania parlamentu. Jedną z sytuacji, w których dopuszczono taką możliwość było uchwalenie przez Sejm tzw. niekonstruktywnego wotum nieufności dla rządu. Właśnie na tej podstawie Lech Wałęsa rozwiązał parlament w maju 1993 r.

PARLAMENT KONSTYTUCYJNY 1993-1997

Sejm II kadencji i Senat III kadencji

Początek kadencji: 14 października 1993 r. – koniec kadencji: 19 października 1997 r.

W związku z postępującą po 1991 r. fragmentaryzacją i rekonfiguracją polskiej sceny politycznej, nastąpiła zmiana ordynacji wyborczej w kierunku ograniczenia dostępu do parlamentu małym partiom. W nowej ordynacji wyborczej (Dz. U. Nr 59, poz. 205), uchwalonej przez parlament *krótki*, a zastosowanej w kolejnych wyborach 1993 r. i 1997 r., przyjęto trzy rozwiązania: 1) zmniejszono rozmiary okręgów wyborczych; 2) zastąpiono skrajnie proporcjonalną metodę Hare'a-Niemeyera umiarkowaną proporcjonalną metodą d'Hondta; 3) wprowadzono klauzule zaporowe: 5-procentową dla partii, 8-procentową dla koalicji i 7-procentową dla listy krajowej. Kraj podzielono na 52 okręgi wyborcze (od 2- do 17-mandatowych). Do wyborów przeprowadzonych w roku 1993 przystąpiło 25 komitetów wyborczych. Frekwencja wyborcza wyniosła 52,08 %.

W wyniku wyborów 19 września 1993 r. doszło do zmian w trzech wymiarach. Po pierwsze – znacznej redukcji uległa efektywna liczba partii, tj. liczba partii reprezentowanych w Sejmie okazała się znacznie mniejsza od liczby partii biorących udział w wyborach. Po drugie – doszło do nadreprezentacji w Sejmie silnych partii politycznych, co wyraziło się uzyskaniem przez nie wyższego procentu mandatów niż głosów. Po trzecie – wzrósł odsetek głosów zmarnowanych (34,35%), oddanych na ugrupowania, które nie przekroczyły wyznaczonych progów wyborczych. W Sejmie znaleźli się posłowie wybrani z list sześciu ugrupowań o zasięgu ogólnopolskim oraz czterech posłowie mniejszości niemieckiej. Najwięcej mandatów uzyskały Sojusz Lewicy Demokratycznej – 171 oraz Polskie Stronnictwo Ludowe – 132. Marszałkiem Sejmu został Józef Oleksy (SLD), który sprawował tę funkcję do 3 marca 1995 r., kiedy objął stanowisko premiera rządu, wtedy Marszałkiem Sejmu wybrano Józefa Zycha (PSL). Marszałkiem Senatu III kadencji został Adam Struzik (PSL). Premierami rządów koalicji SLD-PSL, które przy niewielkich rekonstrukcjach przetrwały całą kadencję, byli kolejno: Waldemar Pawlak (PSL), Józef Oleksy i Włodzimierz Cimoszewicz (SLD) (Leszczyńska 2005: 67).

Za jedną z przyczyn klęski w wyborach partii postsolidarnościowych wymienia się niespełnienie w pierwszym okresie zmian ustrojowych, nadmiernie rozbudzonych oczekiwań społecznych, przy braku odczuwalnych efektów wprowadzanej reformy gospodarczej. Trwałym efektem wyborów było przyspieszenie rekonfiguracji sceny politycznej. Zastosowanie nowej reguły wyborczej doprowadziło do wyeliminowania z areny parlamentarnej niewielkich ugrupowań, niezdolnych do przekroczenia klauzuli zaporowej (Chmaj 1999: 104). Na koniec kadencji reprezentowanych było jednak już dwukrotnie więcej ugrupowań, co pokazuje liczba klubów i kół poselskich w Sejmie na diagramie 8. Diagram 9. przedstawia strukturę Senatu III kadencji.

Dorobek legislacyjny parlamentu latach 1993-1997 był znaczny, a najważniejszym jego osiągnięciem było ostateczne uchwalenie przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r. Konstytucji III Rzeczypospolitej. Do dorobku legislacyjnego tego parlamentu należy także zaliczyć, mającą służyć stabilizacji sceny politycznej, nową, rozszerzoną ustawę o partiach politycznych z dn. 27 czerwca 1997 r. (w myśl której do zarejestrowania wniosku wymaga się podpisów 1000 obywateli, a nie jak dotychczas – 15). Ze względu na podporządkowanie prac tego parlamentu w znacznej mierze opracowaniu nowego kształtu ustawy zasadniczej, przyjęto określenie dla Sejmu II kadencji i Senatu III kadencji: parlament *konstytucyjny*. Parlament ten był pierwszym wybranym w okresie transformacji ustrojowej, który przetrwał pełną czteroletnią kadencję, co było pewnym znakiem stabilizacji systemu politycznego państwa.

PARLAMENT CZTERECH REFORM 1997-2001

Sejm III kadencji i Senat IV kadencji

Początek kadencji: 20 października 1997 r. – koniec kadencji: 18 października 2001 r.

W wyborach parlamentarnych w dniu 21 września 1997 r. udział wzięły 22 komitety wyborcze (w 52 okręgach), z których 10 miało listy w całym kraju. Frekwencja wyborcza wyniosła 47,93 %. W wyniku wyborów do Sejmu III kadencji mandaty uzyskało 5 ugrupowań politycznych, z czego 3 uzyskały łącznie 92% mandatów. Marszałkiem Sejmu został Maciej Płażyński (AWS), natomiast Marszałkiem Senatu - Alicja Grześkowiak (AWS). Zaobserwowano radykalną zmianę układu sił politycznych w parlamencie i ponowne ujawnienie się efektu dysproporcjonalności systemu wyborczego. Zjawisko nadreprezentacji wystąpiło w przypadku dwóch zwycięskich ugrupowań, natomiast w przypadku pozostałych ugrupowań zaobserwowano efekt podreprezentacji (Wiszniewski 1998: 98). Zdecydowanym zwycięzcą okazała się Akcja Wyborcza *Solidarność* – 201 mandatów, a jako drugi uplasował się, tworzący koalicję wyborczą z 33 ugrupowań, Sojusz Lewicy Demokratycznej; uzyskał on 164 mandaty. Wyniki wyborów oznaczały także postępującą koncentrację systemu partyjnego (Jednaka 2002: 89). Na koniec kadencji znów można było zaobserwować postępującą fragmentaryzację i podwojenie liczby klubów i kół poselskich (diagram 10.), głównie ze względu na podziały w ramach AWS. Diagram 11. prezentuje strukturę Senatu IV kadencji. Po wyborach powstała koalicja AWS i UW, a na premiera desygnowano Jerzego Buzka, który pozostał na tym stanowisku do końca kadencji. Koalicja natomiast przetrwała do maja 2000 r., kiedy Unia Wolności wycofała swoich ministrów, w wyniku czego rząd stał się rządem mniejszościowym, także ze względu na liczne podziały w samym AWS (Leszczyńska 2005: 85).

Parlament (Sejm III kadencji i Senat IV kadencji) w latach 1997-2001 musiał zająć się wprowadzeniem czterech najważniejszych reform społecznych i ustrojowych, m.in. ze względu na przygotowanie Polski do wstąpienia do Unii Europejskiej. Reformy dotyczyły administracji, służby zdrowia, systemu emerytalnego oraz oświaty. Dorobek legislacyjny parlamentu był znaczący – uchwalono rekordową liczbę 640 ustaw, a wśród nich, 17 lutego 1999 r., ustawę o ratyfikacji Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO). Także parlament *czterech reform*, przyjął uchwałą Sejmu RP z dnia 17 lipca 1998 r. *Zasady Etyki Poselskiej*, które miały w założeniu odegrać istotną rolę w kształtowaniu etosu parlamentarzysty III RP.

Pod koniec kadencji, wiosną 2001 r., wobec zbliżających się wyborów do Sejmu i prognozowanego przez sondaże zwycięstwa Sojuszu Lewicy Demokratycznej, wszystkie pozostałe partie opowiedziały się za zmianą ordynacji w kierunku zwiększenia poziomu reprezentatywności systemu wyborczego. W nowej ordynacji (Dz. U. 2001 Nr 46, poz. 499) zastosowano zmodyfikowaną metodę Sainte-Laguë zapewniającą średni stopień proporcjonalności. Utrzymano klauzule zaporowe: 5-procentową dla partii, 8-procentową dla koalicji, zniesiono listę krajową oraz zmniejszono liczbę okręgów do 41.

PARLAMENT *SLEDCZY* 2001-2005

Sejm IV kadencji i Senat V kadencji

Początek kadencji: 19 października 2001 r. – koniec kadencji 19 września 2005 r.

W wyborach 23 września 2001 r. udział wzięło 15 komitetów wyborczych, z których 6 uzyskało mandaty w Sejmie IV kadencji. Frekwencja wyborcza wyniosła 46,29 %. Zdecydowanym zwycięzcą okazała się koalicja wyborcza Sojusz Lewicy Demokratycznej-Unia Pracy, która uzyskała 216 mandatów. Do Sejmu nie weszły natomiast dwa ugrupowania, które w minionej kadencji tworzyły koalicję rządzącą, czyli Akcja Wyborcza *Solidarność* i Unia Wolności. Marszałkami Sejmu byli kolejno przedstawiciele SLD Marek Borowski (od października 2001 do kwietnia 2004), Józef Oleksy (od kwietnia 2004 do stycznia 2005) oraz Włodzimierz Cimoszewicz (od stycznia do października 2005). Marszałkiem Senatu V kadencji został Longin Pastusiak (SLD).

Koalicja SLD i UP nie miała większości wystarczającej do stworzenia rządu, więc powstała koalicja z PSL, dzięki czemu rząd na czele z premierem Leszkiem Millerem uzyskał większość absolutną w Sejmie. Większość ta przetrwała do marca 2003 r., kiedy premier usunął z rządu ministrów PSL, po tym jak partia ta głosowała przeciwko jednemu z rządowych projektów ustaw. Gabinet mniejszościowy funkcjonował dzięki poparciu większości posłów niezrzeszonych oraz małych ugrupowań. W swym działaniu był on jednak mało efektywny, ze względu na częste zmiany na stanowiskach ministerialnych (Wiatr 2003: 118).

Parlament (Sejm IV kadencji i Senat V kadencji), który działał w latach 2001-2005 na 109 posiedzeniach uchwalil 894 ustawy i był pod względem pracy legislacyjnej nietypowy. Przede wszystkim z uwagi na konieczność dostosowywania i harmonizowania prawa zgodnie z wymaganiami Unii Europejskiej, a następnie ze względu na wymagania implementacji i wykonywania prawa UE po 1 maja 2004 r. Co trzecia uchwalona w IV kadencji Sejmu ustawa miała związek z prawem Unii Europejskiej.

Parlament prowadził także prace w trzech komisjach śledczych nad rozwiązaniem nieprawidłowości w kwestii stanowienia prawa i wzajemnych relacji państwa ze sferą gospodarczą. Jako pierwszą powołano Komisję Śledczą do zbadania ujawnionych w mediach zarzutów dotyczących przypadków korupcji podczas prac nad nowelizacją ustawy o radiofonii i telewizji – komisja pracowała od 14 stycznia 2003 r. do 5 kwietnia 2004 r. Drugą była Komisja Śledcza do zbadania zarzutu nieprawidłowości w nadzorze Ministerstwa Skarbu Państwa nad przedstawicielami Skarbu Państwa w spółce PKN Orlen SA oraz zarzutu wykorzystania służb specjalnych (d. UOP) do nielegalnych nacisków na organa wymiaru sprawiedliwości w celu uzyskania postanowień służących do wywierania presji na członków Zarządu PKN Orlen S.A. – komisja pracowała od 6 lipca 2004 r. do 19 września 2005 r. Ostatnią i zarazem najkrócej działającą – od 21 stycznia 2005 r. do 15 września 2005 r. – była Komisja Śledcza do zbadania prawidłowości prywatyzacji Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Spółka Akcyjna. Prace wszystkich komisji ujawniły wiele nieprawidłowości w systemie reprezentacji interesów politycznych. Na uwagę zasługuje także fakt, że – ze względu na jawność prac komisji – tryb przesłuchań i dobór świadków miały wymiar medialny i zdaniem niektórych obserwatorów, doraźnie polityczny. Ponadto w Sejmie IV kadencji wysuwano oskarżenia pod adresem niektórych posłów o fałszowanie list wyborczych, o składanie fałszywych oświadczeń lustracyjnych, a nawet prowadzono w tych sprawach postępowania sądowe. Z tego względu działalność i funkcjonowanie parlamentu były wyjątkowo negatywnie postrzegane przez społeczeństwo.

Na koniec kadencji znów można było zaobserwować podwojenie liczby klubów i kół poselskich (diagram 12.) i zwiększenie reprezentacji politycznej w parlamencie. Procentowy podział miejsc w Senacie na koniec V kadencji przedstawia diagram 13.

PARLAMENT *LUSTRACYJNY* 2005-2007

Sejm V kadencji i Senat VI kadencji

Początek kadencji: 19 października 2005 r. – koniec kadencji 4 listopada 2007 r.

W wyborach do Sejmu, w dniu 25 września 2005 r., na 594 listach zarejestrowanych w 41 okręgach wyborczych przez 22 komitety wyborcze znalazło się łącznie 10 661 kandydatów na posłów. W Sejmie V kadencji mandaty uzyskało 7 komitetów – najwięcej Komitet Wyborczy Prawo i Sprawiedliwość: 155 mandatów oraz Komitet Wyborczy Platforma Obywatelska RP: 133 mandaty. W wyborach do Senatu w 40 okręgach wyborczych zarejestrowanych zostało przez 108 komitetów wyborczych 623 kandydatów na senatorów. W Senacie VI kadencji mandaty uzyskało 10 komitetów – najwięcej Komitet Wyborczy Prawo i Sprawiedliwość: 49 mandatów. Frekwencja w wyborach, wg komunikatu PKW, wyniosła w skali kraju 40,57%. Rozkład mandatów w Sejmie V kadencji przedstawia diagram 14., a w Senacie VI kadencji – diagram 15.

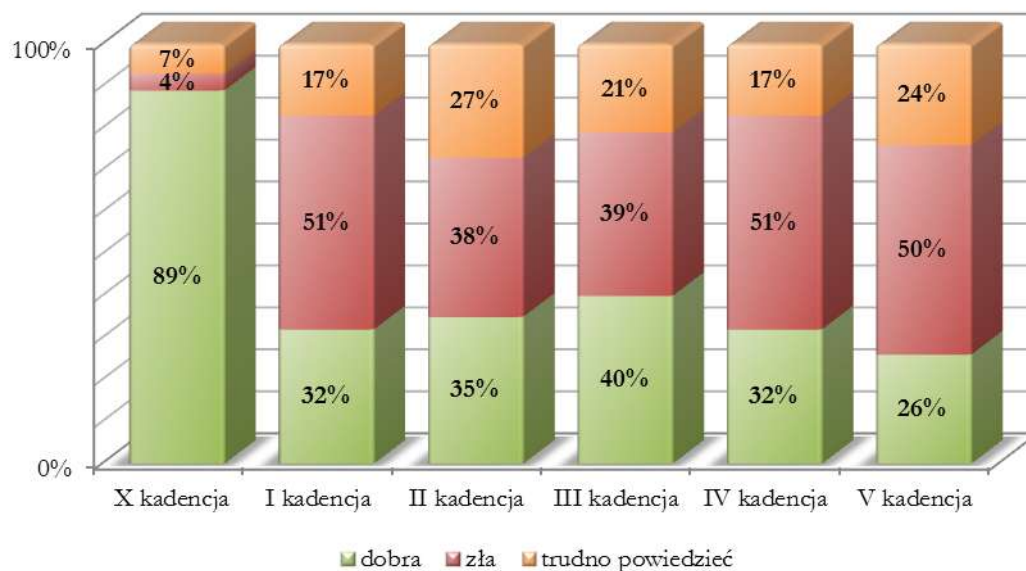
Funkcję Marszałka Sejmu V kadencji pełnili kolejno Marek Jurek (PiS, Prawica Rzeczypospolitej) od 26 października 2005 r. do 27 kwietnia 2007 r. oraz Ludwik Dorn (PiS) od 27 kwietnia 2007 r. Marszałkiem Senatu VI kadencji został Bogdan Borusewicz (senator niezależny). Rząd mniejszościowy partii Prawo i Sprawiedliwość powołany został w wyniku niepowodzenia rozmów z potencjalnym koalicjantem, Platformą Obywatelską. W skład rządu oprócz polityków PiS, weszło kilku ministrów bezpartyjnych. Prezesem Rady Ministrów został

Kazimierz Marcinkiewicz, powołany i zaprzysiężony przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego 31 października 2005 r. 27 kwietnia 2006 r., Prawo i Sprawiedliwość podpisało umowę koalicyjną z Samoobroną oraz Narodowym Kołem Parlamentarnym. W maju 2006 r. do koalicji dołączyła Liga Polskich Rodzin, dzięki czemu nowopowstały rząd uzyskał większość w parlamencie. Pod koniec swojej działalności w lipcu 2006 rząd pełniło razem z premierem 11 ministrów z PiS, 5 ministrów bezpartyjnych, 3 ministrów z SRP i 2 ministrów z LPR. 7 lipca 2006 r. Kazimierz Marcinkiewicz poinformował o zamiarze podania się do dymisji. Komitet Polityczny PiS zarekomendował Jarosława Kaczyńskiego na stanowisko prezesa Rady Ministrów. Po złożeniu 10 lipca 2006 r. przez Kazimierza Marcinkiewicza dymisji na ręce prezydenta Lecha Kaczyńskiego, tego samego dnia prezydent powołał na stanowisko premiera Jarosława Kaczyńskiego. 19 lipca 2006 r. rząd otrzymał wotum zaufania od Sejmu. Rada Ministrów Jarosława Kaczyńskiego kontynuowała politykę rządu Kazimierza Marcinkiewicza, a na stanowiskach ministerialnych nie dokonano większych zmian. Jarosław Kaczyński podał gabinet do dymisji 5 listopada 2007 r. czyniąc to dwukrotnie, przed Prezydentem RP i na forum Sejmu w dniu pierwszego posiedzenia Sejmu VI kadencji. Dymisja została przyjęta i Rada Ministrów pełniła obowiązki do czasu zaprzysiężenia nowego składu Rady Ministrów 16 listopada 2007 r.

Parlament (Sejm V kadencji i Senat VI kadencji) w ciągu prawie dwóch lat funkcjonowania zdołał uchwalić 384 ustawy. W sumie odbyło się 48 posiedzeń, które trwały 145 dni. W tym czasie do Sejmu trafiło 700 projektów ustaw. Najistotniejszymi dokonaniem tego parlamentu było uchwalenie w maju 2006 r. ustawy powołującej Centralne Biuro Antykorupcyjne oraz, w czerwcu 2006 r., ustaw o likwidacji Wojskowych Służb Informacyjnych i o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego. Jednak najwięcej dyskusji społecznych wywołało uchwalenie w październiku 2006 r. regulującej kwestie lustracji ustawy o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentów. Z powodu problemów z utrzymaniem koalicji rządowej, 7 września 2007 r. Sejm przyjął uchwałę skracającą kadencję Sejmu.

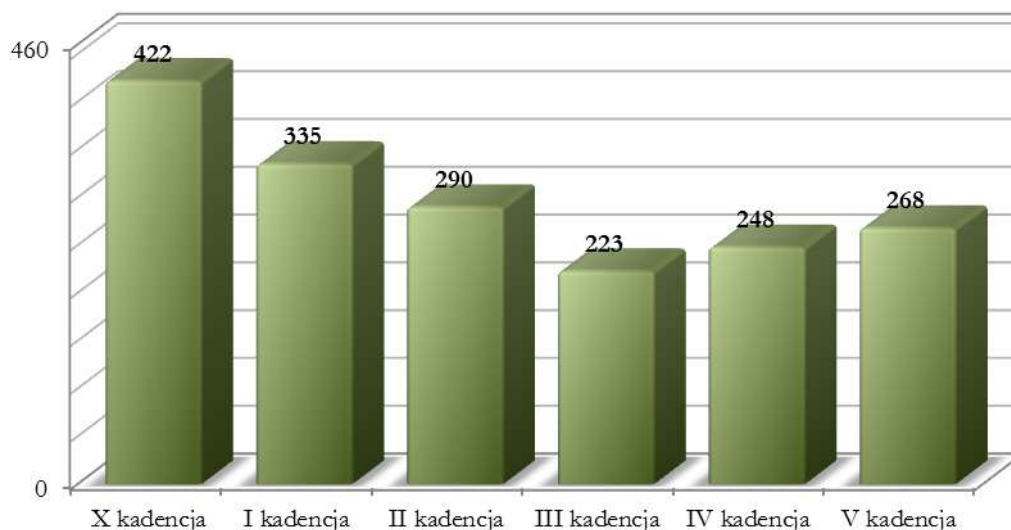
DIAGRAMY

Diagram 1.
Pierwsze oceny parlamentów kolejnych kadencji

Źródło: CBOS BS/186/2007, *Pierwsze oceny nowego parlamentu i opinie o pracy prezydenta*. M. Wenzel (oprac.)

Diagram 2.
Nowi posłowie w Sejmie

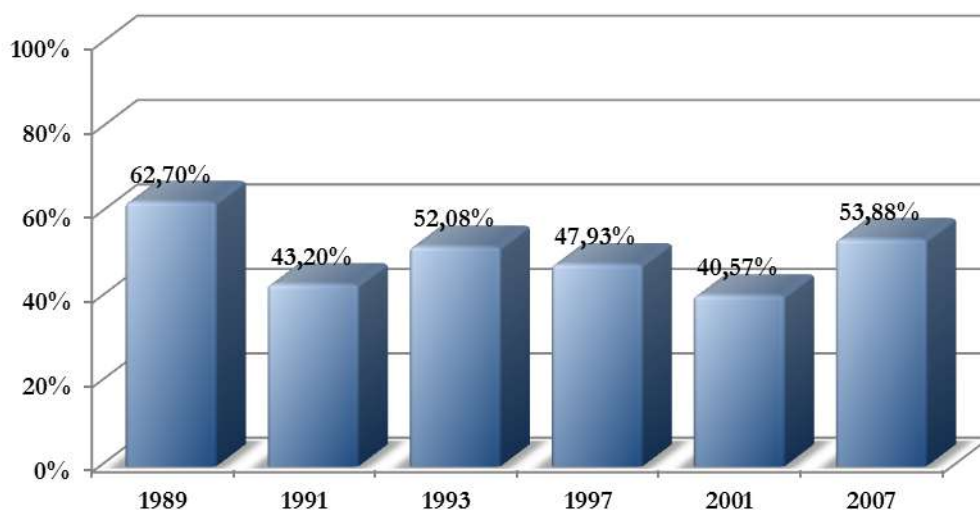
Kadencja Sejmu	Liczba nowych posłów	Procent ogółu
X	422	91,7%
I	335	72,8%
II	290	63,1%

III	223	48,5%
IV	248	53,8%
V	268	58,3%

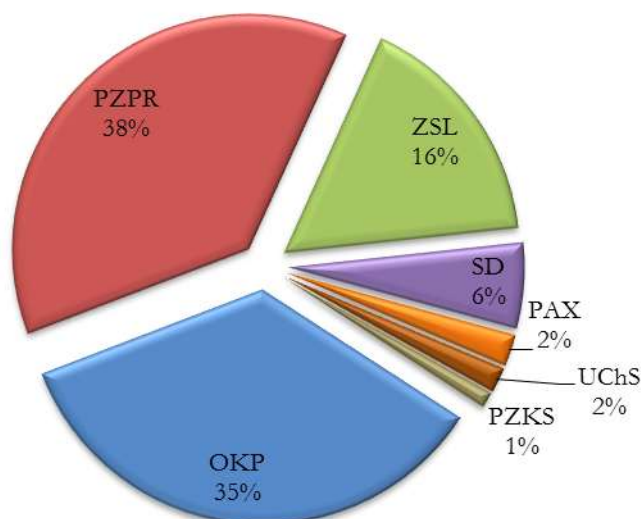
Źródło: opracowanie własne na podstawie: (Wiatr 2003: 120) oraz „Kronika Sejmowa” 2005 NR 1 (593).

Diagram 3.
Frekwencja wyborcza w Polsce w latach 1989-2005

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Diagram 4.
Sejm X kadencji – podział miejsc w procentach

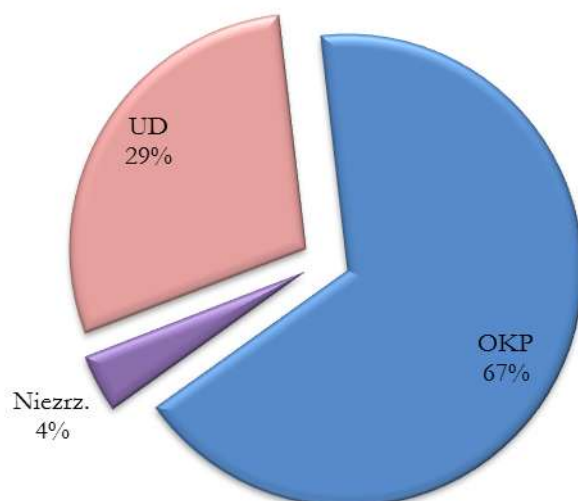

LP.	SKRÓTY	KLUBY PARLAMENTARNE	LICZBA POSŁÓW
-----	--------	---------------------	---------------

1.	PZPR	Klub Poselski Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej	173
2.	OKP	Obywatelski Klub Parlamentarny	161
3.	ZSL	Klub Poselski Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego	76
4.	SD	Klub Poselski Stronnictwa Demokratycznego	27
5.	PAX	Klub Poselski PAX	10
6.	UChS	Klub Poselski Unii Chrześcijańsko-Społecznej	8
7.	PZKS	Klub Poselski Polskiego Zjednoczenia Katolicko-Społecznego	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sejm RP (www.sejm.gov.pl) 10.07.2006 r. – dane z początku kadencji.

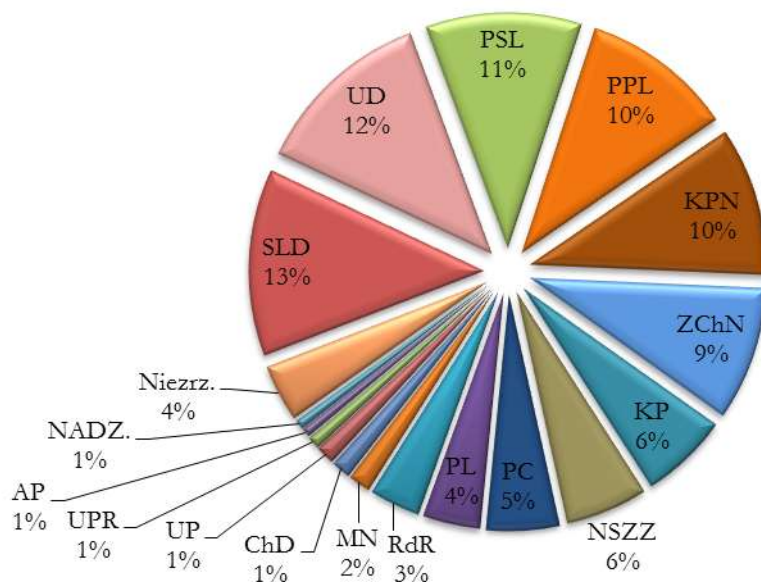
Diagram 5.
Senat I kadencji – podział miejsc w procentach

Lp.	SKRÓTY	KLUBY PARLAMENTARNE	LICZBA SENATORÓW
1.	OKP	Obywatelski Klub Parlamentarny	67
2.	UD	Parlamentarny Klub Unii Demokratycznej	29
3.	Niezrz.	Senatorowie niezrzeszeni	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Senat RP (www.senat.gov.pl) 10.07.2006 r. – dane na koniec kadencji.

Diagram 6.
Sejm I kadencji – podział miejsc w procentach

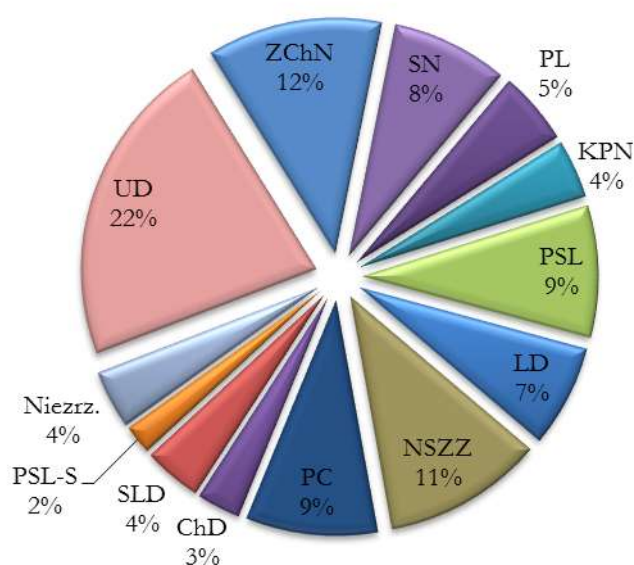

LP.	SKRÓT	KLUBY I KOŁA PARLAMENTARNE	LICZBA POSŁÓW
1.	SLD	Klub Parlamentarny Sojusz Lewicy Demokratycznej	59
2.	UD	Klub Parlamentarny Unia Demokratyczna	57
3.	PSL	Klub Parlamentarny Polskiego Stronictwa Ludowego	49
4.	PPL	Klub Polski Program Liberalny	48
5.	KPN	Klub Parlamentarny Konfederacji Polski Niepodległej	47
6.	ZChN	Klub Parlamentarny Zjednoczenia Chrześcijańsko Narodowego	42
7.	KP	Klub Parlamentarny Konwencja Polska	28
8.	NSZZ	Klub Parlamentarny NSZZ Solidarność	26
9.	PC	Klub Parlamentarny Porozumienia Centrum	23
10.	PL	Klub Parlamentarny Porozumienie Ludowe	18
11.	RdR	Klub Parlamentarny Ruch dla Rzeczypospolitej	16
12.	MN	Parlamentarne Koło Mniejszości Niemieckiej	7
13.	ChD	Koło Poselskie Chrześcijańska Demokracja	6

14.	UP	Kolo Parlamentarne Unia Pracy	6
15.	UPR	Kolo Parlamentarne Unii Polityki Realnej	4
16.	AP	Kolo Poselskie Akcji Polskiej	3
17.	NADZ.	Kolo Poselskie Partii Emerytów i Rencistów <i>Nadzieja</i>	3
18.	Niezz.	Posłowie niezrzeszeni	18

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sejm RP (www.sejm.gov.pl) 10.07.2006 r. – dane na koniec kadencji.

Diagram 7.
Senat II kadencji – podział miejsc w procentach

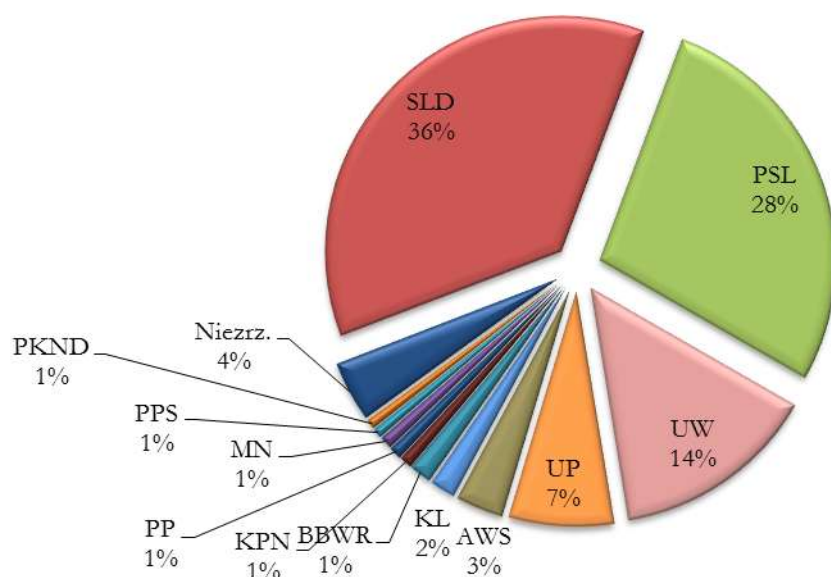

LP.	SKRÓT	KLUB PARLAMENTARNY	LICZBA SENATORÓW
1.	UD	Klub Parlamentarny Unia Demokratyczna	22
2.	ZChN	Klub Parlamentarny Zjednoczenia Chrześcijańsko Narodowego	12
3.	NSZZ	Klub Parlamentarny NSZZ <i>Solidarność</i>	11
4.	PSL	Klub Parlamentarny Polskiego Stronnictwa Ludowego	9
5.	PC	Parlamentarny Klub Porozumienia Centrum	9
6.	SN	Klub Senatorów Niezależnych	8
7.	LD	Klub Liberalno-Demokratyczny	7
8.	PL	Klub Parlamentarny <i>Porozumienie Ludowe</i>	5
9.	KPN	Klub Parlamentarny Konfederacji Polski Niepodległej	4

10.	SLD	Sojusz Lewicy Demokratycznej Klub Parlamentarny	4
11.	ChD	Klub Parlamentarny Chrześcijańskich Demokratów	3
12.	PSL-S	Klub Parlamentarny Polskiego Stronnictwa Ludowego <i>Solidarność</i>	2
13.	Niezrz.	Senatorowie niezrzeszeni	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Senat RP (www.senat.gov.pl) 10.07.2006 r. – dane na koniec kadencji.

Diagram 8.
Sejm II kadencji – podział miejsc w procentach

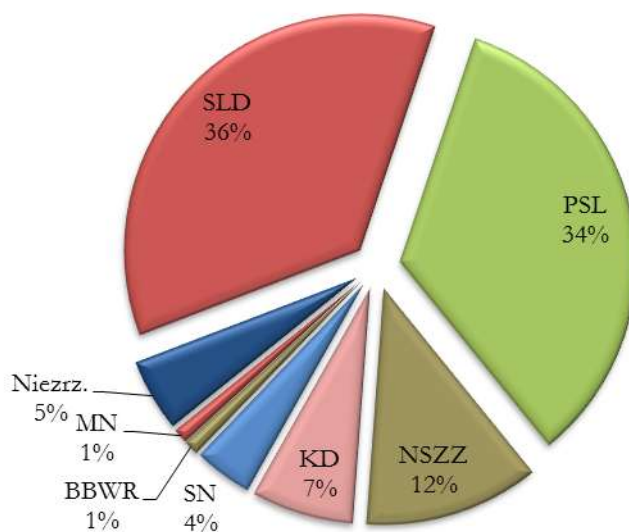

LP.	SKRÓT	KLUBY I KOŁA PARLAMENTARNE	LICZBA POSŁÓW
1.	SLD	Klub Parlamentarny Sojuzsu Lewicy Demokratycznej	168
2.	PSL	Klub Parlamentarny Polskiego Stronnictwa Ludowego	127
3.	UW	Klub Parlamentarny Unii Wolności	65
4.	UP	Klub Parlamentarny Unia Pracy	33
5.	AWS	Federacyjny Klub Parlamentarny na rzecz Akcji Wyborczej <i>Solidarność</i>	15
6.	KL	Koło Konserwatywno Ludowe	8
7.	BBWR	Koło Parlamentarne Bezpartyjnego Bloku Wspierania Reform	7
8.	KPN	Koło Parlamentarne Konfederacji Polski Niepodległej	4
9.	PP	Koło Parlamentarne Porozumienie Prawicy Solidarni w Wyborach	4

10.	MN	Koło Mniejszości Niemieckiej	4
11.	PPS	Koło Parlamentarne Polskiej Partii Socjalistycznej	3
12.	PKND	Koło Poselskie Nowa Demokracja	3
13.	Niezz.	Posłowie niezrzeszeni	19

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sejm RP (www.sejm.gov.pl) 10.07.2006 r. – dane na koniec kadencji.

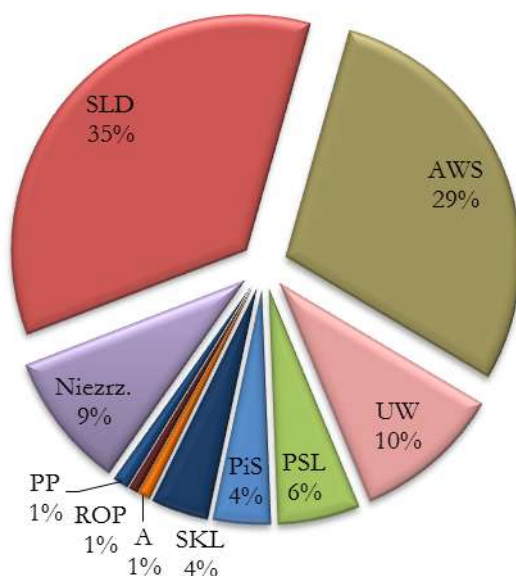
Diagram 9.
Senat III kadencji – podział miejsc w procentach

LP.	SKRÓT	KOŁA I KLUBY PARLAMENTARNE	LICZBA SENATORÓW
1.	SLD	Koło Senatorskie Sojusz Lewicy Demokratycznej Klub Parlamentarny	36
2.	PSL	Koło Senatorskie Klub Parlamentarny Polskiego Stronnictwa Ludowego	34
3.	NSZZ	Klub Senacki NSZZ Solidarność	12
4.	KD	Senatorski Klub Demokratyczny	7
5.	SN	Klub Senatorów Niezależnych	4
6.	BBWR	Klub Parlamentarny Bezpartyjnego Bloku Wspierania Reform	1
7.	MN	Parlamentarne Koło Mniejszości Niemieckiej	1
8.	Niezz.	Senatorowie niezrzeszeni	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Senat RP (www.senat.gov.pl) 10.07.2006 r. – dane na koniec kadencji.

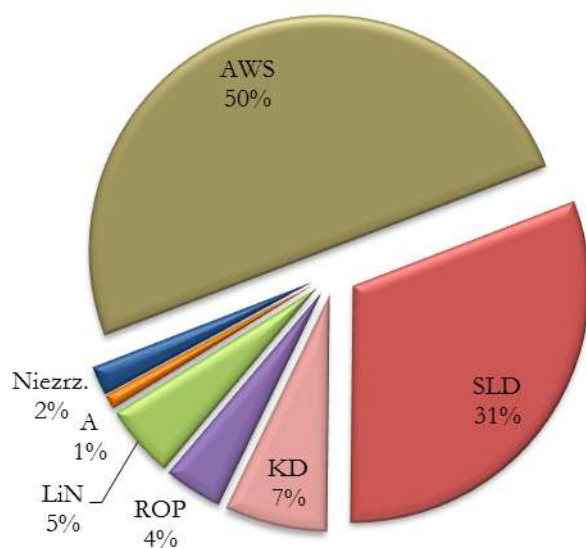
Diagram 10.
Sejm III kadencji – podział miejsc w procentach

LP.	SKRÓT	KLUBY I KOŁA PARLAMENTARNE	LICZBA POSŁÓW
1.	SLD	Klub Parlamentarny Sojuzsu Lewicy Demokratycznej	162
2.	AWS	Klub Parlamentarny Akcji Wyborczej <i>Solidarność</i>	134
3.	UW	Klub Parlamentarny Unii Wolności	47
4.	PSL	Klub Parlamentarny Polskiego Stronnictwa Ludowego	26
5.	PiS	Klub Parlamentarny Prawo i Sprawiedliwość	18
6.	SKL	Klub Parlamentarny Stronnictwa Konserwatywno Ludowego	18
7.	PP	Koło Poselskie Porozumienia Polskiego	5
8.	A	Koło Parlamentarne Alternatywa	4
9.	ROP	Koło Parlamentarne Ruchu Odbudowy Polski	3
10.	Niezrz.	Posłowie niezrzeszeni	43

Zródło: opracowanie własne na podstawie: Sejm RP (www.sejm.gov.pl) 10.07.2006 r. – dane na koniec kadencji.

Diagram 11.
Senat IV kadencji – podział miejsc w procentach

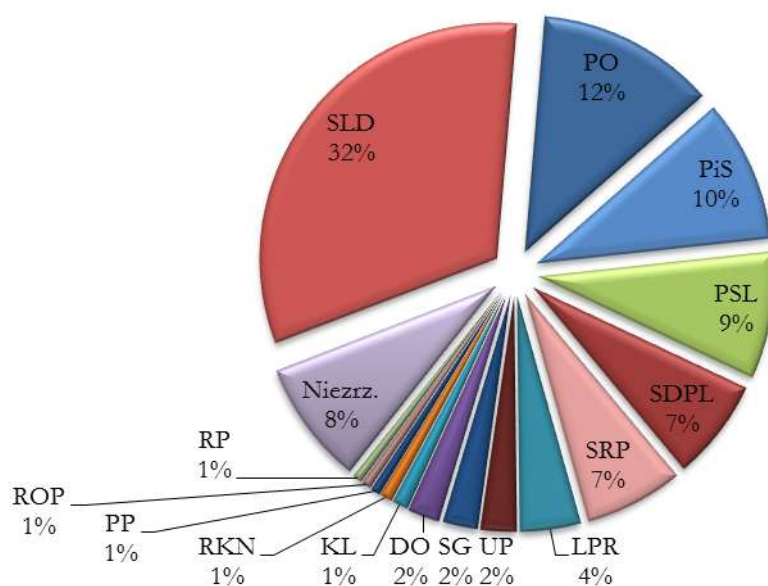

LP.	SKRÓT	KLUBY I KOŁA PARLAMENTARNE	LICZBA SENATORÓW
1.	AWS	Klub Senatorski Akcji Wyborczej <i>Solidarność</i>	50
2.	SLD	Klub Parlamentarny Sojuszu Lewicy Demokratycznej	31
3.	KD	Klub Demokratyczny Senatu	7
4.	LiN	Koło Senatorów Ludowych i Niezależnych	5
5.	ROP	Koło Parlamentarne Ruchu Odbudowy Polski	4
6.	A	Koło Parlamentarne Alternatywa	1
7.	Niezrz.	Senatorowie niezrzeszeni	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Senat RP (www.senat.gov.pl) 10.07.2006 r. – dane na koniec kadencji.

Diagram 12.
Sejm IV kadencji – podział miejsc w procentach

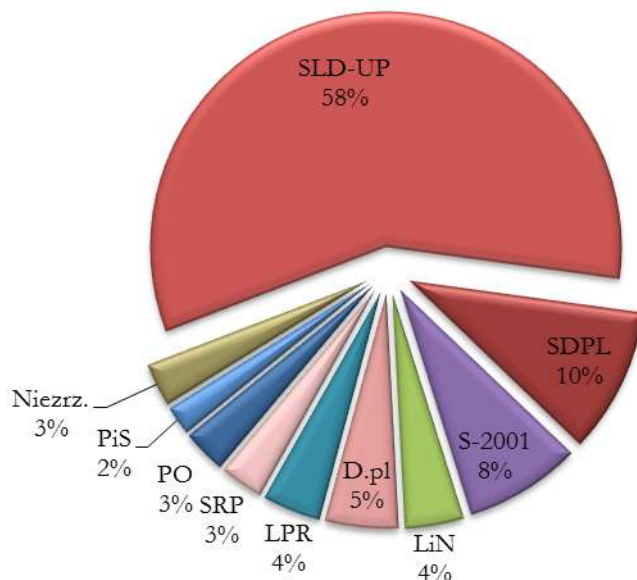

LP.	SKRÓT	KLUBY I KOŁA PARLAMENTARNE	LICZBA POSŁÓW
1.	SLD	Klub Parlamentarny Sojuzsu Lewicy Demokratycznej	148
2.	PO	Klub Parlamentarny Platforma Obywatelska	56
3.	PiS	Klub Parlamentarny Prawo i Sprawiedliwość	45
4.	PSL	Klub Parlamentarny Polskiego Stronnictwa Ludowego	40
5.	SDPL	Klub Parlamentarny Socjaldemokracji Polskiej	32
6.	SRP	Klub Parlamentarny Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	31
7.	LPR	Klub Parlamentarny Liga Polskich Rodzin	19
8.	UP	Koło Parlamentarne Unii Pracy	11
9.	SG	Koło Poselskie Stronnictwa Gospodarczego	11
10.	DO	Koło Poselskie Dom Ojczysty	10
11.	KL	Koło Poselskie Konserwatywno Ludowe	5
12.	RKN	Koło Poselskie Ruchu Katolicko Narodowego	4
13.	PP	Koło Poselskie Porozumienia Polskiego	3
14.	ROP	Koło Poselskie Ruchu Odbudowy Polski	3

15.	RP	Koło Poselskie Ruch Patriotyczny	3
16.	Niezzr.	Posłowie niezrzeszeni	39

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sejm RP (www.sejm.gov.pl) 10.07.2006 r. – dane na koniec kadencji.

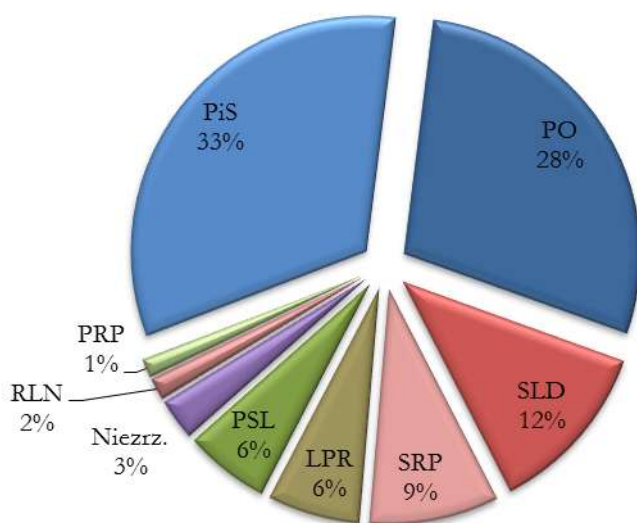
Diagram 13.
Senat V kadencji – podział miejsc w procentach

LP.	SKRÓT	KLUBY I KOLA PARLAMENTARNE	LICZBA SENATORÓW
1.	SLD-UP	Klub Senacki Sojusz Lewicy Demokratycznej Unia Pracy <i>Lewica Razem</i>	58
2.	SDPL	Klub Senacki Socjaldemokracji Polskiej	10
3.	S-2001	Klub Senatorski Blok Senat 2001	8
4.	D.pl	Koło Senackie <i>demokraci.pl</i>	5
5.	LiN	Koło Senatorów Ludowych i Niezależnych	4
6.	LPR	Koło Senatorskie Ligi Polskich Rodzin	4
7.	SRP	Koło Senatorów Samoobrony Rzeczypospolitej Polskiej	3
8.	PO	Klub Parlamentarny Platforma Obywatelska	3
9.	PiS	Klub Parlamentarny Prawo i Sprawiedliwość	2
10.	Niezzr.	Senatorowie niezrzeszeni	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Senat RP (www.senat.gov.pl) 10.07.2006 r. – dane na koniec kadencji.

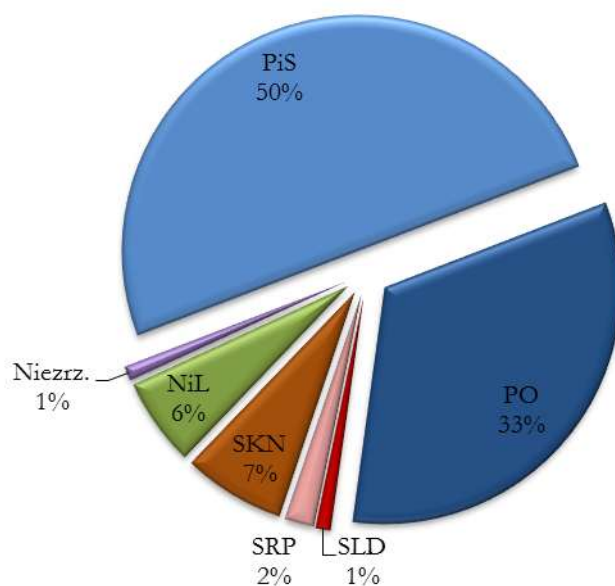
Diagram 14.
Sejm V kadencji – podział miejsc w procentach

LP.	SKRÓT	KLUBY I KOŁA PARLAMENTARNE	LICZBA POSŁÓW
1.	PiS	Klub Parlamentarny Prawo i Sprawiedliwość	151
2.	PO	Klub Parlamentarny Platforma Obywatelska	131
3.	SLD	Klub Parlamentarny Sojuzsu Lewicy Demokratycznej	55
4.	SRP	Klub Parlamentarny Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	41
5.	LPR	Klub Parlamentarny Liga Polskich Rodzin	29
6.	PSL	Klub Parlamentarny Polskiego Stronnictwa Ludowego	27
7.	RLN	Koło Poselskie Ruch Ludowo-Narodowy	7
8.	PRP	Koło Poselskie Prawica Rzeczypospolitej	6
9.	Niezrz.	Posłowie niezrzeszeni	13

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sejm RP (www.sejm.gov.pl) 21.10.2009 r. – dane na koniec kadencji.

Diagram 15.
Senat VI kadencji – podział miejsc w procentach

LP.	SKRÓT	KLUBY I KOŁA PARLAMENTARNE	LICZBA SENATORÓW
1.	PiS	Klub Parlamentarny Prawo i Sprawiedliwość	50
2.	PO	Klub Senatorów Platforma Obywatelska	33
3.	SKN	Senatorski Klub Narodowy	7
4.	NiL	Koło Senatorów Niezależnych i Ludowych	6
5.	SRP	Koło Parlamentarny Samoobrony Rzeczypospolitej Polskiej	2
6.	SLD	Klub Parlamentarny Sojusz Lewicy Demokratycznej	1
7.	Niezrz.	Senatorowie niezrzeszeni	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Senat RP (www.senat.gov.pl) 21.10.2009 r. – dane na koniec kadencji.

Bibliografia

- ARENDRT H. (2003), *O rewolucji*. Warszawa: Czytelnik.
- BARDACH J. (1997), *Sejm dawnej Rzeczypospolitej*. [w:] *Dzieje Sejmu Polskiego*, pr. zbior. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- CHMAJ M. (1999), *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1991-1997 (I i II kadencja). Studium prawnoustrojowe*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- CHMAJ M., SKRZYDŁO W. (2005), *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*. Kraków: Zakamycze.
- DOBEK-OSTROWSKA B. (1998), *Proces demokratyzacji Europy Środkowo-Wschodniej - przesłanki i przebieg*. [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.) *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- DUDEK A. (2004), *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989-2001*. Kraków: ARCANA.
- DUDEK A. (2005), *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*. Kraków: ARCANA.
- GRABOWSKA M. (2003), *Partie i elektoraty*. [w:] M. Grabowska, T. Szawiel, *Budowanie demokracji. Podziały społeczne, partie polityczne i społeczeństwo obywatelskie w postkomunistycznej Polsce*. Warszawa: PWN.
- GULCZYŃSKI M. (1998), *Zasada zwierzchnictwa narodu*. [w:] W. Sokolewicz (red.) *Zasady podstawowe polskiej konstytucji*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- HOLZER J., FISZER J. (1996), *Przemiany w Polsce i NRD po 1989 roku*. Warszawa: ISP PAN.
- JEDNAKA W. (2002), *Wybory parlamentarne w latach 1989-2001*. [w:] A. Antoszewski (red.) *Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- JEZIŃSKI M. (2004), *Kreacja wizerunku podmiotu politycznego jako aktora zorientowanego na konflikt. Przypadek gry wyborczej*. [w:] S. Dobczyński, M. Żyromski (red.) *Rola wyborów w procesie kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*. Poznań: WSNHiD.
- KARWAT M. (2007), *Ucieczka przed tożsamością. Antynomie i paradoksy identyfikacji polskich polityków i partii*. [w:] J. Błuszkowski (red.) *Dylematy polskiej transformacji*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- KOFMAN J., ROSZKOWSKI W. (1999), *Transformacja i postkomunizm*. Warszawa: ISP PAN.
- KRÓL M. (1999), *Słownik demokracji*. Warszawa: Wyd. PRÓSZYŃSKI I S-KA.
- LASCH Ch. (1997), *Bunt elit*. Kraków: Platan.
- LESZCZYŃSKA K. (2005), *Rządy Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989-2001. Skład, organizacja i tryb funkcjonowania*. Toruń: A. Marszałek.
- MATYJA R. (2004), *Demokracja postkomunistyczna, czyli o niedostrzeganym aspekcie systemu wyborczego*. [w:] A. Wołek (red.), *Zmiana ordynacji wyborczej?* Kraków: DANTE.
- MILUSKA J. (2004), *Psychologiczne konsekwencje transformacji ustrojowej*. [w:] T. Wallas (red.) *Życie polityczne w Polsce. Wybrane problemy*. Poznań: INPiD UAM.
- NALEWAJKO E. (1997), *Protopartie i protosystem? Szkic do obrazu polskiej wielopartyjności*. Warszawa: ISP PAN.
- OFFE C. (1999), *Drogi transformacji. Doświadczenia wschodnioeuropejskie i wschodniemieckie*. Warszawa-Kraków: PWN.
- SKWAREK T. (2007), *Terminy rozpoczęcia oraz zakończenia kadencji Sejmu i Senatu od 1989 r.* Opracowania Tematyczne OT-427. Kancelaria Senatu. Biuro Informacji i

- Dokumentacji. Zespół Informacji i Statystyk.
<http://www.senat.gov.pl/k6/pos/termin.pdf>.
- STANISZKIS J. (2001), *Postkomunizm. Próba opisu*. Gdańsk: słowo/obraz terytoria .
- WALLAS T. (2004), *Sukcesy oraz zagrożenia transformacji systemu politycznego w Polsce na progu XXI wieku. Wybrane aspekty*. [w:] tenże (red.) *Życie polityczne w Polsce. Wybrane problemy*. Poznań: INPiD UAM.
- WAWRZYNIAK J. (1997), *Sejm i Senat w latach 1989-1997*. [w:] *Dzieje Sejmu Polskiego*, pr. zbior. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- WESOŁOWSKI W. (2004), *Warstwa polityków: ewolucja bez postępu*, „Studia Socjologiczne” nr 3 (174): 19-61.
- WIATR J. J. (1991), *Wybory a perspektywy konsolidacji młodych demokracji*. [w:] J. Raciborski (red.) *Wybory i narodziny demokracji w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*. Warszawa: Scholar.
- WIATR J.J. (2003), *Pięć parlamentów III Rzeczypospolitej*. [w:] pr. zbior. *Demokracja polska 1989-2003*. Warszawa: Scholar.
- WISZNIOWSKI R. (1998), *Wybory parlamentarne w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Polityczne konsekwencje systemów wyborczych*. [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.) *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- WOŁEK A. (2004), *Polskie systemy wyborcze i kryzys legitymizacji polskiej polityki*. [w:] A. Wołek (red.), *Zmiana ordynacji wyborczej?* Kraków: DANTE.

Akty prawne:

- Ustawa z dn. 7 kwietnia 1989 r. *Ordynacja do Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej X kadencji na lata 1989-1993*, Dz. U. Nr 19, poz. 102.
- Ustawa z dn. 7 kwietnia 1989 r. *Ordynacja do Senatu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Dz. U. Nr 19, poz. 103.
- Ustawa z dn. 10 maja 1991 r. *Ordynacja do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. Nr 54, poz. 224.
- Ustawa z dn. 28 czerwca 1991 r. *Ordynacja do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. Nr 59, poz. 252.
- Ustawa z dn. 28 maja 1993 r. *Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. Nr 59, poz. 205.
- Ustawa z dn. 12 kwietnia 2001 r. *Ordynacja do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. 2001 Nr 46, poz. 499.